УДК 78.01:371.373 **DOI** https://doi.org/10.34142/27091805.2026.7.02.32

Фомін Володимир
доктор педагогічних наук, професор, декан факультету мистецтв Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, *Харків, Україна*
email: v.v.fomin@hnpu.edu.ua

Беземчук Лариса
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, *Харків, Україна*
email: blv2007@ukr.net

Volodymyr Fomin
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Arts, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, *Kharkiv, Ukraine*
email: v.v.fomin@hnpu.edu.ua

Larysa Bezemchuk
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musical Art, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, *Kharkiv, Ukraine*
email: blv2007@ukr.net

ВАРІАЦІЙНІСТЬ ЯК МУЗИЧНА ФОРМА ТА ДИДАКТИЧНИЙ ПРИНЦИП У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

Мета дослідження: дослідити варіаційність як музичну універсалію та дидактичний принцип викладання мистецьких дисциплін у закладах загальної середньої освіти.

Методи: використано функціональний, аналітичний, аксіологічний, порівняльний та логіко-системний методи, а також метод компаративістики для узагальнення практичного досвіду використання різних видів мистецтва у роботі з учнями.

Наукова новизна: комплексно досліджено категорію «варіаційність» у мистецтвознавстві та обґрунтовано її роль як дидактичного принципу навчання. Розглянуто поняття варіаційної музичної форми та її особливості, розмежовано поняття «варіаційність» і «варіативність». Розкрито варіаційність як підґрунтя розвитку гнучкості та креативності мислення здобувачів мистецької освіти; обґрунтовано системно-логічну основу принципу варіаційності, що еволюціонує разом із перетворенням моноуроків на поліхудожнє навчання Нової української школи.

Результати: запропоновано практичні кейси використання варіаційності в арт-педагогічних методиках (метод «паузи вслуховування»), що в умовах війни є важливим чинником підтримки емоційного стану школярів. Наведено приклади використання зразків національної та світової спадщини («Їхав козак за Дунай», варіації В. А. Моцарта, «Щедрик» М. Леонтовича) для розвитку гнучких навичок (soft skills) під час сприймання творів. Показано застосування принципу варіаційності під час створення мистецьких проєктів у базовій школі на прикладі трансформування теми «Мода як соціальне та культурне явище».

Висновки: поняття варіаційності має значення далеко за межами мистецтвознавчих досліджень, де воно характеризує форму музичного твору: його дія поширюється на процес навчання, спрямований на формування у здобувачів гнучкості мислення під час сприймання й аналізу творів мистецтва та прагнення до творчої діяльності.

Ключові слова: варіаційність, музична форма, варіантність, мистецька освіта, дидактичний принцип.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International

VARIATION AS A MUSICAL FORM AND A DIDACTIC PRINCIPLE IN ARTS EDUCATION

The purpose of the study: to examine variation as a musical universal and as a didactic principle in teaching art disciplines in general secondary education.

Methods: functional, analytical, axiological, comparative, and logical-systemic methods were used, together with the comparative-studies method to generalize practical experience of using different art forms in work with pupils.

Scientific novelty: the category of "variation" in art studies is examined comprehensively and its role as a didactic principle of learning is substantiated. The concept of variation form in music and its features are considered, and the notions of "variation" and "variance" are distinguished. Variation is shown to underlie the development of flexible and creative thinking of learners in arts education; the systemic and logical basis of the variation principle, which evolves together with the transformation of single-subject lessons into the multi-art learning of the New Ukrainian School, is substantiated.

Results: practical cases of using variation in art-pedagogical methods (the "listening pause" method) are proposed, which is an important factor in supporting pupils' emotional state in wartime. Examples of using national and world heritage ("A Cossack Rode beyond the Danube", W. A. Mozart's variations, M. Leontovych's "Shchedryk") for developing soft skills in art perception are given. The application of the variation principle in creating art projects in basic school is shown through the transformation of the theme "Fashion as a social and cultural phenomenon".

Conclusions: the concept of variation is significant far beyond art studies, where it characterizes the form of a musical work: it extends to the learning process aimed at developing learners' flexible thinking in perceiving and analysing works of art and their desire to engage in creative activity.

Keywords: variation, musical form, variance, arts education, didactic principle.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному мистецтвознавстві (О. Александрова, Н. Герасимова-Персидська, О. Мурзіна, О. Рощенко та ін.) проблема варіаційності розглядається поруч зі спорідненими з нею явищами, зокрема варіантністю (Александрова, 2022, с. 5). О. Александрова наголошує: «Варіант (від лат. *varians, variantis*) – той, що змінюється; видозміна; інша передача однієї і тієї ж літературної або художньої теми. Варіація (від лат. *variatio, vario*) – відмінність, зміна, робити строкатим; видозміна частин цілого при збереженні основи» (Александрова, 2022, с. 17). Порівняння наведених підходів виявляє одну з основних відмінностей варіанта від варіації – функціональну. Варіація постає як варіант, що відрізняється від початкового проведення теми, її повторення, а варіант – як одне з кількох втілень можливостей теми. «Функціональною основою варіаційної форми слугує співвідношення головного компонента (теми) з рядом похідних (варіаціями). Функціональною основою варіантної форми є співвідношення кількох рівноправних компонентів – різних варіантів єдиної ідеї» (Александрова, 2022, с. 18).

Варіантність (варіаційність) як категорія навчання ґрунтовніше досліджена у філологічній галузі. Мовознавці відзначають багатозначність цієї категорії: варіативність виявляється у позначенні одного поняття двома чи більше одиницями з різним ступенем близькості форми, а найбільш дискусійними залишаються питання співвідношення варіативності із синонімією, еквівалентністю та дублетністю (Ткач, 2013). Водночас у мистецькій освіті варіаційність як дидактичний принцип, що спирається на закономірності музичної форми, досі не отримала системного осмислення, хоча саме вона здатна забезпечити розвиток гнучкості мислення здобувачів освіти – одного з ключових орієнтирів Нової української школи (НУШ).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Т. Пушкарьова, Ю. Лянной та О. Гриценко (2024) вживають поняття варіативності як дидактичний принцип логіко-смислового алгоритму створення варіативного підручника. У мистецькій осві-

ті такий погляд також має право на існування, адже вчителі мають у своєму розпорядженні близько п'яти авторських підручників для уроків мистецтва на початковому, базовому та профільному рівнях (іл. 1). Змістова комплектація матеріалу (добір інформації), структурна організація матеріалу (методичний супровід), новочасна візуалізація матеріалу (оформлення підручника за сучасними принципами архітектоніки) дозволяють розглядати створення варіативного підручника як спроможність національної системи освіти вчасно реагувати на зміни у сприйнятті учнями сукупності знань (Пушкарьова та ін., 2024, с. 231).

Іл. 1. Варіаційність як різноманітність переосмислення тем відповідно до авторських концепцій підручників НУШ (9 клас, 2026–2027 навчальний рік)

У сучасних підручниках варіаційність у контексті оновлених підходів до реалізації змісту мистецької освіти віддзеркалює не тільки перехід від моно- до поліхудожніх уроків (зокрема у взаємоінтеграції курсів «Музичне мистецтво» та «Мистецтво»), а й переосмислення мети навчання (НУШ у час змін, 2026; Нова українська школа, 2026). НУШ серед ключових орієнтирів звертає увагу вчителів на розвиток творчої особистості, здатної критично та гнучко мислити. Наукові розвідки демонструють достатню зацікавленість питаннями реалізації завдань мистецької освітньої галузі (Гайдамака & Лємешева, 2022; Кондратова та ін., 2022; Масол, 2022; НУШ у час змін, 2026), а огляд фахової періодики засвідчує поширення ігрових, медійних, інтерактивних, інтегративних та арт-терапевтичних художньо-педагогічних технологій (Матійчин, 2025), систематизованих і в сучасних навчально-методичних виданнях (Інновації та технології в сучасному мистецтві, 2024). Однак методичних розробок, що безпосередньо розкривають механізм розвитку гнучкості мислення здобувачів на принципі варіаційності (О. Олексюк, О. Отич), небагато. Сучасні методи на кшталт «мистецького детективу» та «кроссенсу» у підготовці вчителів НУШ (Беземчук та ін., 2026) також спираються на варіювання способів сприймання одного художнього явища.

Варіаційність як структурний принцип музичного твору висвітлено у дослідженнях фортепіанної творчості (Лі, 2026), виконавських трактовок теми народної пісні у варіаціях К. М. фон Вебера, Й. Н. Гуммеля та Л. ван Бетховена (Іванова & Возіянова, 2020), а також конкурсної варіації як музично-хореографічної форми (Бугаєць та ін., 2024). Варіативність виконавських рішень пов'язана з індивідуальним стилем та інтерпретацією музиканта (Заєць, 2019) і зі здатністю «мислити музично», формуючи звукові конструкції та надаючи їм змістовної інтерпретації (Чорноіваненко, 2018). Емоційно-образне переживання музики як основа психоестетичного підходу до підготовки виконавця (Ходот, 2026) та використання засобів мистецтва для підтримки дітей, які постраждали від війни (Юрова & Мацевко, 2026), окреслюють важливість мистецтва для емоційної стабілізації здобувачів. У дослідженнях представників музично-педагогічної науки (М. Білецька, О. Ростовський, О. Стріхар та ін.) варіаційність як дидактичний принцип визначається через систе-

мність та послідовність логіки тем семестрів у програмах формування художніх знань та виконавських навичок учнів – від простого до складного. Кожна нова тема є логічним продовженням попередньої та піднімає учня на вищий щабель опанування художньої культури українського народу та світової спадщини.

Формулювання цілей та завдань статті. Мета статті – проаналізувати сучасний практичний досвід навчання в мистецькій освіті щодо формування гнучкості мислення учнів на принципі варіаційності. Для досягнення мети визначено такі завдання: проаналізувати категорію «варіаційність» у мистецтвознавчій та педагогічній літературі; обґрунтувати роль варіаційності як дидактичного принципу засвоєння тематики програмового матеріалу в мистецькій освіті; конкретизувати основні форми застосування варіаційності для розвитку гнучкості мислення здобувачів у процесі сприймання творів, що містять основну тему та її трансформацію в різних жанрах і стилях, зокрема в арт-педагогічних технологіях; оцінити ефективність використання варіаційності як дидактичного принципу для створення мистецьких проєктів.

Виклад основного матеріалу. У традиційних методиках викладання музичного мистецтва, коли освітній процес орієнтувався на формат моноуроку, принцип варіаційності розкривався переважно через структурування навчального матеріалу навколо одного домінувального виду діяльності – як правило, твору для вокально-хорової роботи в класі. Попри постійну зміну навчальних тем, базовий вид роботи залишався незмінним, а пісенний матеріал слугував своєрідним дидактичним ядром.

Уроки з обмеженим залученням здобувачів до сприймання та аналізу інструментальної музики не мали на меті розв'язання аналітико-рецептивних завдань, пов'язаних із розвитком креативності та гнучкості мислення. Програма не передбачала системи роботи над піснею – від безпосереднього виконання до спостереження за її трансформацією у великих інструментальних та симфонічних формах. Після того як урок співу перейшов у площину уроків музичного мистецтва і учнів почали залучати до сприймання та аналізу інструментальної музики, принцип варіаційності все частіше з'являється в арсеналі практичної роботи на уроці. Пісенний матеріал розглядається як інваріант для переосмислення та трансформації у творах композиторів-інструменталістів. Яскравим прикладом такого підходу є використання української народної пісні «Їхав козак за Дунай» та її опрацювання в інструментальних варіаціях Л. ван Бетховена (Іванова & Возіянова, 2020). У подібних методичних рішеннях пісенні теми виступали лейтмотивами всієї теми уроку, демонструючи здобувачам освіти інтонаційне розгортання фольклорного першоджерела у великій музичній формі.

Сьогодні, коли урок музики перейшов у площину інтегрованих уроків мистецтва міждисциплінарного та міжгалузевого значення, принцип варіаційності розкриває перспективи для формування свідомості учнів та розширення їхніх когнітивних умінь бачити горизонти оцінювання мистецьких явищ значно ширше, ніж у задумі одного композитора чи художника. Так, опанування пісні «Їхав козак за Дунай» виходить за межі інструментального втілення Л. ван Бетховена та інших композиторів у простір образотворчого мистецтва. Трансгресія фольклорного джерела приводить до спостереження за тим, як романтичний образ козака, що прощається з дівчиною, варіюється в живописних полотнах та ілюстраціях українських митців (зокрема у творах О. Кравченка, С. Васильківського, М. Дерегуса). Учні порівнюють інтонацію прощання в пісні з колористикою та динамікою творів художників. Шлях відомої пісні приводить і до європейського сценічного простору – німецькомовного варіанта К. Тідге («Schöne Minka»), оперних та оперетковых цитат (зокрема в опері К. А. Кавоса та обробках К. М. фон Вебера).

Традиційно варіація визначається як «видозмінене повторення музичної думки». «Зміни у варіанті можуть мати більш вільний характер, торкаючись і структурної, і ритмічної сторони, варіант може зберігати зв'язок із темою лише в початковій мелодичній побудові (мотиві, фразі), яка отримує нове продовження та розвиток ("принцип проростання"). В результаті з того самого тематичного зерна виникає кілька варіантно подібних мелодичних утворень різної протяжності» (Александрова, 2022). Щоб показати учням приклад такого прийому, у базовій школі можна залучити їх до сприймання симфонічної поеми «Насіння соняшника» італійського композитора Чезаре К'як'яретти, створеної як музична відпо-

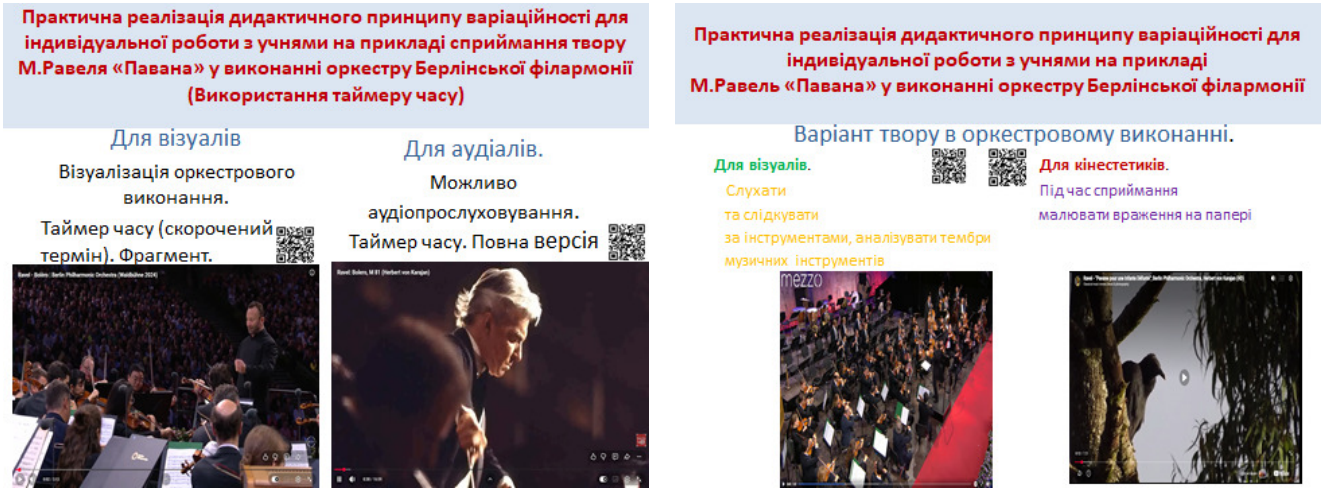
відь на події повномасштабної війни в Україні. Композитор наголошував, що ідея проростання зерна пов'язана з тим, що квітку можна зрізати, але насіння соняшника знову потрапляє в землю і дає життя новій рослині: так і Україну не зламати, а «насіння» – українська нація – житиме і розквітатиме. Знайомство з таким твором, що прозвучав в Україні та за її межами у 2025 р., дає учням приклад того, як варіаційність у музиці відображає явища далеко за межами суто мистецтвознавчих понять. Учні відчувають роль мистецтва в контексті соціальних явищ і бачать, як твір може ставати «рупором», що сповіщає світову спільноту про події в країні, яка виборює незалежність. Принцип варіаційності виводить навчальний процес у мистецькій освітній галузі на рівень міжгалузевої інтеграції. Сприймання подібних творів не може обмежуватися однією зустріччю з музикою, складною у філософському, психологічному та мистецтвознавчому аспектах.

В арт-педагогічних методиках знаходимо варіаційний метод «паузи вслуховування». Він передбачає фіксацію емоцій під час прослуховування одного твору впродовж, наприклад, тижня. Ю. Жданович (НУШ у час змін, 2026, с. 89), досліджуючи техніки впливу музики та мистецтва на емоційний стан особистості, пропонує зміщувати дидактичний акцент із того, «ЩО я малюю (слухаю)», на те, «ЯК я це відчуваю». В реаліях війни така робота допомагає досліджувати емоційний стан учнів без зайвого опитування. Учневі пропонують щодня впродовж тижня сприймати твір, проаналізований на уроці, акцентуючи увагу на власному емоційному стані, і фіксувати зміну настрою в чек-листі «Впізнаю себе через варіювання емоцій. Як змінюється мій настрій під час чергової зустрічі з музикою?» (іл. 2). Критеріями в ньому виступають не тільки результати освітньої діяльності, пов'язані із засвоєнням матеріалу, а й емоції, що змінюються щодня під час зустрічі з одним твором. Аналіз таких звітів надає вчителеві інформацію про вміння учнів самостійно опрацьовувати твір, а варіювання емоційного стану демонструє динаміку їхнього інтересу до твору.

Іл. 2. Арт-педагогічний метод «пауза вслуховування»: багаторазове сприймання одного твору впродовж визначеного часу та фіксація емоційного відгуку

Для учнівської аудиторії слід враховувати можливості учнів опановувати музичні твори відповідно до їхніх особливих потреб. З урахуванням цього принцип варіаційності може відігравати важливу роль в організації сприймання музики різними категоріями учнів, яких умовно можна поділити на аудіалів, візуалів та кінестетиків. На іл. 3–4 представлено практичні кейси у вигляді презентацій для вчителів.

Іл. 3–4. Практичний кейс упровадження варіаційності як дидактичного принципу в навчання дітей з особливими освітніми потребами (візуали, аудіали, кінестетики)

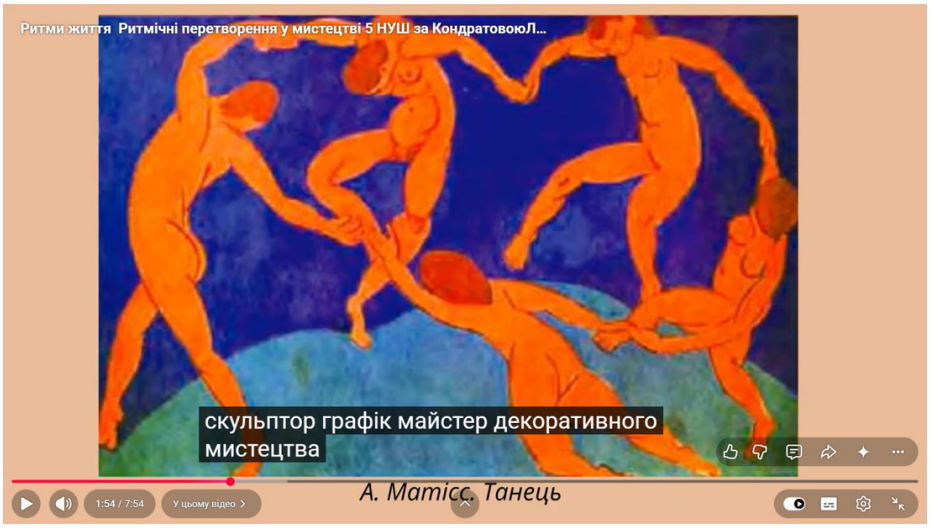
Для учнів пропонується покрокова інструкція опрацювання творів за темою «Активізація життєвих сил» (за арт-педагогічними технологіями), що проводиться у два етапи на основі творів М. Равеля «Павана» та «Болеро». *Перший етап – сприймання «Павани»:* сісти зручно, закрити очі, зосередитися на диханні та заспокоїти його; слухати музику (за бажанням – відеозапис оркестрового виконання чи балетної постановки), погойдуватися в такт, розслабити м'язи. *Другий етап – сприймання «Болеро»:* музика змінилася, увага переходить до грудей, де знаходимо місце душевної рівноваги; дихання рівне, затримуємо його на три секунди й робимо видих; музика набирає оберти, ритм дає відчуття тепла і сили, з якими можна подолати будь-які перешкоди. Учні запам'ятовують це відчуття як емоційний досвід, що допомагатиме їм у майбутній життєдіяльності.

Отже, основний принцип варіаційної форми – збереження базової теми (А) за можливості її перетворення. Варіаційність як дидактичний принцип навчання передбачає виявлення базового поняття (об'єкта) – композиції, поняття, методичного прийому, образу – та його варіювання. У найпростішому вигляді цю відповідність представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Варіаційність як форма музики та дидактичний принцип навчання

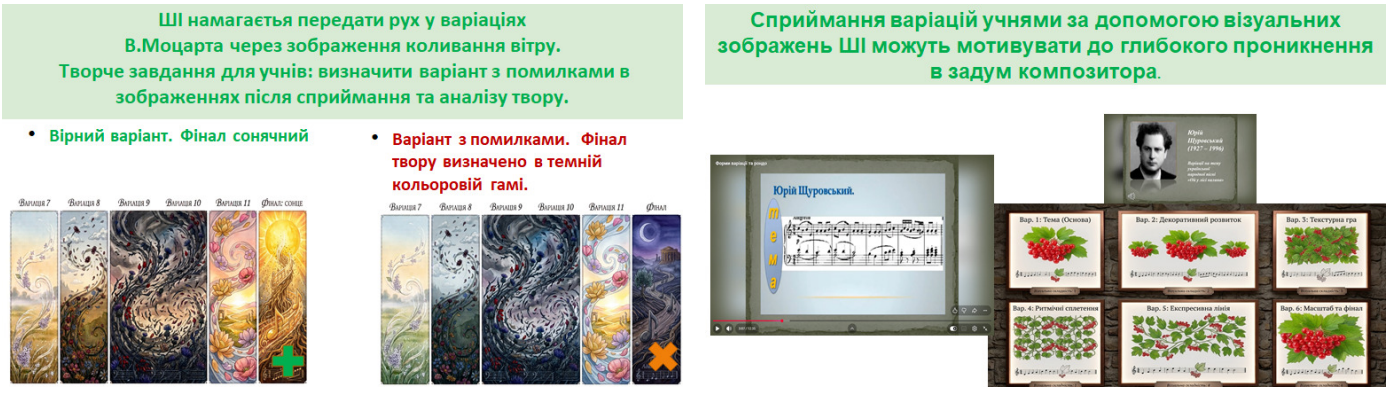
Варіаційність як музична форма	**Позначка**	**Приклади варіаційності як дидактичного принципу в навчанні**
Тема	А	Тематичне ядро (твір мистецтва)
Мелодична варіація	А1	Форма уроку, що будується за принципом варіаційності
Ритмічна варіація	А2	Розкриття однієї теми методами варіювання (відповідно до авторських концепцій підручників для уроків мистецької освітньої галузі)
Гармонічна варіація	А3	Варіювання видів художньої діяльності на основі одного твору (сприймання – створення – виконання)
Ладова варіація	А4	Арт-педагогічний метод спостереження за емоційним відгуком на твір («пауза вслуховування» – багаторазове сприймання твору впродовж визначеного часу)

Щоб наочно представити варіаційність у мистецтві, можна звернутися до твору А. Матісса «Танець» (іл. 5). На ньому відображено одну й ту саму дію (танець), яку виконують різні люди. Автори сучасних підручників з мистецтва пропонують сприймання та аналіз таких шедеврів для розуміння учнями поняття «рух у мистецтві». Варіаційність у вузькому та широкому контексті виводить до розуміння видозмін одного й того самого задуму та можливості його трансформувати (Александрова, 2022, с. 18).

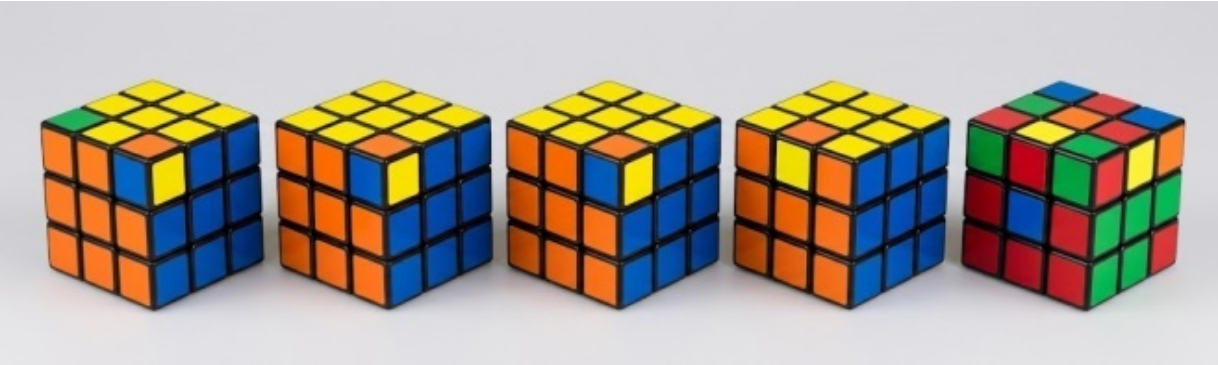
Іл. 5. А. Матісс. «Танець» у навчальному відеоматеріалі до уроку мистецтва

У музиці для сприймання теми руху у варіаційних циклах методисти одностайно віддають перевагу варіаціям В. А. Моцарта на тему французької народної пісні. Твір аналізують за допомогою аналогій, пов'язаних зі змінами природних явищ (коливання вітру), що відіграє зображальну роль в інтонаційному осмисленні задуму композитора. Онлайн-ресурси для створення зображень, що передають видозміни основної мелодії впродовж усього циклу, можуть зацікавити своєю непередбачуваністю. Проте якщо ретельно не проаналізувати всі частини варіаційного циклу, можна не помітити помилок у зображеннях, які пропонує штучний інтелект (іл. 6). Подібно до цього, варіації Ю. Щуровського на тему української народної пісні «Ой є в лісі калина» дають змогу познайомити учнів із варіаційною формою на матеріалі національного фольклору. Зображення, згенеровані ШІ, якщо вслуховуватися й проспівувати тему та її варіаційні зміни, виявляються «фейками»: програма не розуміє ритмічного розвитку теми, а лише створює зображення на тему «калина». Цей факт стає сигналом для здобувачів: навчальний матеріал потрібно опрацьовувати самостійно, адже ШІ може помилятися. Важливо також пам'ятати, що осягнення змісту музичного твору неможливе без з'ясування авторської позиції, яка відкриває інформацію щодо вибору теми, жанру, життєвого матеріалу та музичних засобів.

Іл. 6. Роботи учнів з опанування варіаційного змісту основної теми: зображення, згенеровані ШІ до варіацій В. А. Моцарта та Ю. Щуровського

Розвиток гнучкості мислення під час сприймання та аналізу творів, що демонструють варіаційність, підтримує й простий візуальний ряд: одна й та сама основа (А) в різних станах (А1–А5) (іл. 7).

Іл. 7. Візуальний ряд «тема та варіації» (A1, A2, A3, A4, A5)

Метод паузи вслуховування є дієвим і з огляду на сучасні медіапрактики. Користувачі TikTok сприймають інформацію фрагментами тривалістю до 30 секунд за великого загального обсягу, і за такого калейдоскопічного перегляду говорити про глибоке занурення не доводиться. Для творів, наповнених змістовним інтелектуальним та емоційним потенціалом, такий підхід руйнівний. Людина звикає до швидкості сприймання, і перейти до змістовного вслуховування в необхідному часовому вимірі їй стає дедалі важче. Для диференціації та індивідуалізації навчання за типом сприйняття навчальної інформації варто пропонувати кінестетикам роботу з різними фактурами та нетрадиційними техніками (монотипія, торцювання), візуалам – яскраві репродукції, схеми, покрокові відеоінструкції, аудіалам – тематичний музичний супровід, обговорення та словесний опис настрою майбутнього твору (іл. 8–9). Практичний кейс вправи до варіацій В. А. Моцарта: сісти зручно й стежити за диханням; сконцентрувати увагу на грудях і налаштуватися на світлі, радісні емоції; відчути теплі стосунки з друзями, родиною, світом; уявити, як сонце успіху й радості зазирнуло до нас; відчути, як музика задає ритм щастя, з яким ми рухаємося до гармонії власної душі.

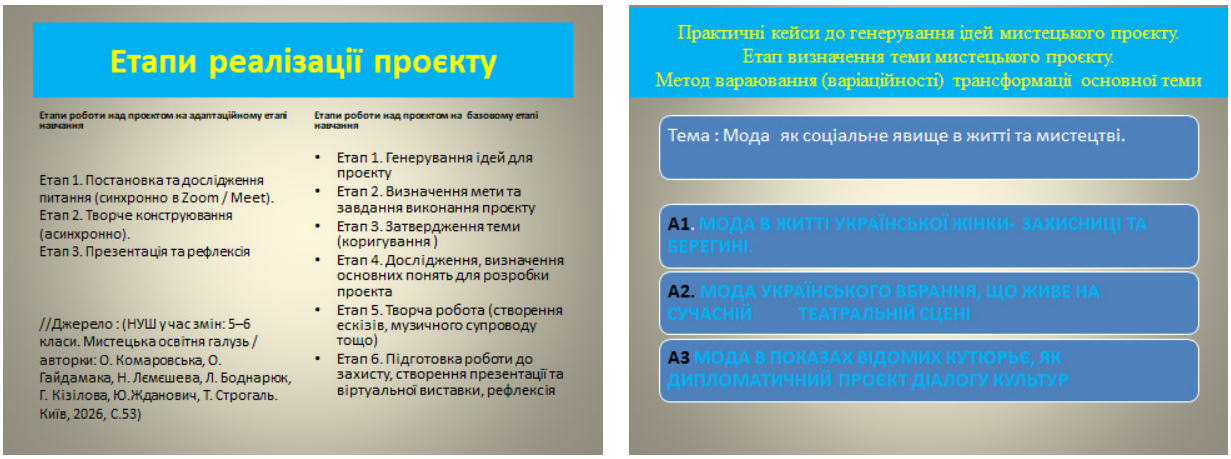

Іл. 8–9. Вправи поліпшення емоційного стану на уроці для аудіалів і візуалів (зокрема з використанням платформи SOUNDRAW)

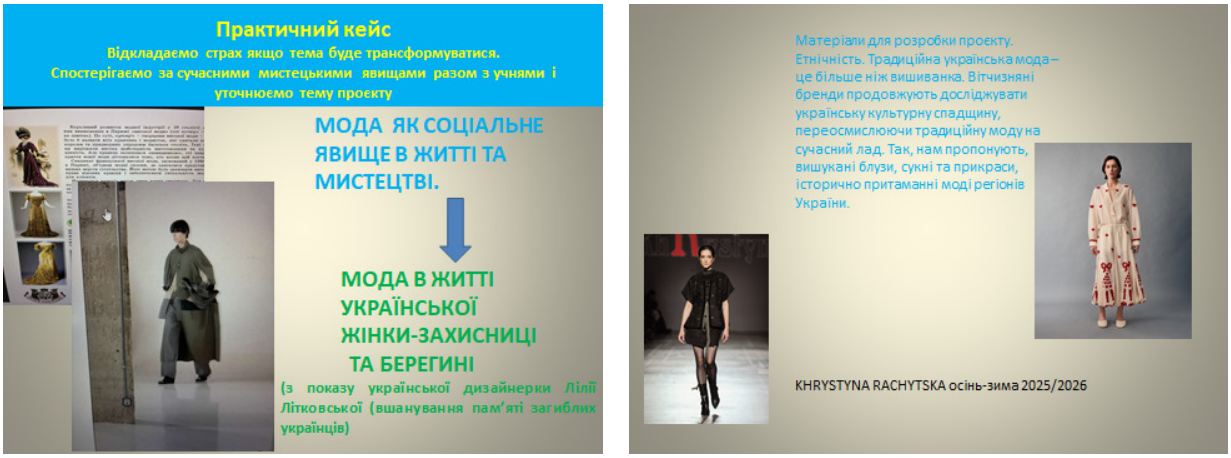
Дидактичний принцип варіаційності виразно виявляється в опануванні «Щедрика» М. Леонтовича, до якого все частіше звертаються автори підручників НУШ як до наочного зразка поліхудожньої парадигми (Гайдамака & Лємешева, 2022; Кондратова та ін., 2022; Масол, 2022). Твір, побудований на варіаційному розгортанні остинатної поспівки, слугує інструментом занурення здобувачів у міждисциплінарний простір життя відомої української пісні. Якщо в традиційній методиці (форматі моноуроку) варіаційність обмежувалася виконавською роботою в класі – слуханням, аналізом варіювання остинатної теми та хоровим розучуванням, то в сучасній освітній парадигмі НУШ цей принцип виводить засвоєння змісту на рівень міжмистецької та міждисциплі-

нарної синергії. Учні досліджують ладову, темпову та динамічну трансформацію чотиризвукового мотиву-першоджерела як в оригіналі М. Леонтовича, так і в новітніх інтерпретаціях (*Carol of the Bells*, джазові, рок- та електронні обробки), усвідомлюючи, як архаїчна фольклорна поспівка трансформувалася в глобальний різдвяний символ. Інтегровані завдання охоплюють: *образотворче мистецтво та дизайн* – графічні та орнаментальні партитури, де вступ кожного голосу позначається зміною товщини лінії чи кольору, ескіз обкладинки цифрового альбому *Carol of the Bells*; *пластичне інтонування* – вправу «Жива фактура», у якій остинатний мотив передається циклічним рухом рук, а нові підголоски – розширенням пластичного простору; *театр, кіно й анімацію* – порівняльний аналіз використання «Щедрика» у кіно та рекламі, сценічну драматизацію сюжету веснянки про ластівку; *літературну творчість і медіаграмотність* – синквейни про «мандрівку» мелодії крізь століття та дослідження гастрольного маршруту Української Республіканської капели під орудою О. Кошиця (1919–1924) як першого успішного прикладу культурної дипломатії України.

Дидактичний принцип варіаційності можна простежити й під час формування наскрізних умінь учнів. Так, у 9 (завершальному) класі базової школи автори всіх підручників пропонують створення мистецьких проєктів, у яких наскрізні вміння демонструються в повному обсязі. На іл. 10–11 представлено етапи реалізації проєктів на різних рівнях (адаптаційному та базовому) і приклади варіацій основної теми «Мода як соціальне та культурне явище»: «Мода в житті сучасної жінки – захисниці, берегині», «Мода українського вбрання, що живе на сучасній сцені», «Мода в показах українських кутюр'є як дипломатичний проєкт діалогу культур».

Іл. 10. Етапи реалізації мистецького проєкту та варіювання його основної теми

Іл. 11. Практичний кейс: трансформування теми «Мода як соціальне явище в житті та мистецтві»

Висновки. У мистецькій освіті варіаційність виявляється в кількох площинах. По-перше, у самих підручниках: їхня варіативність демонструє різні авторські погляди на викладання мистецтва в закладах загальної середньої освіти на різних рівнях, проте в кожному знаходимо спільні теми, які автори розкривають з певними змінами репертуару та структури уроку, зберігаючи незмінною дидактичну тріаду «сприймання – створення – виконання». По-друге, у методиці сприймання музики: опанування варіаційної форми (від «Їхав козак за Дунай» і варіацій В. А. Моцарта до «Щедрика» М. Леонтовича) розвиває гнучкість, асоціативно-образне мислення та здатність бачити трансформацію одного задуму в різних видах мистецтва. По-третє, в арт-педагогічних технологіях: метод «паузи вслуховування» дає змогу через багаторазове сприймання одного твору стежити за варіюванням емоційного стану учнів, що в умовах війни має особливе значення. По-четверте, у проєктній діяльності, де варіювання основної теми формує наскрізні вміння здобувачів. Варіаційність простежується і в роботі з онлайн-ресурсами та ШІ, які пропонують варіації відповідей на однотипні завдання; водночас такі варіації потребують критичної перевірки. Отже, поняття варіаційності має значення далеко за межами мистецтвознавства: воно стає дидактичним принципом, спрямованим на формування гнучкості мислення здобувачів під час сприймання й аналізу творів мистецтва та їхнього залучення до творчої діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності варіаційних методів у різних вікових групах, розробленням критеріїв оцінювання гнучкості мислення здобувачів та методичних рекомендацій щодо використання ШІ-інструментів у мистецькій освіті.

Авторські внески згідно з CRediT / Author Contributions (CRediT)
Фомін Володимир – концептуалізація, методологія, наукове керівництво, редагування рукопису.
Беземчук Лариса – дослідження, розроблення практичних кейсів, візуалізація, написання первинного варіанту рукопису.

Фінансування / Funding
Дослідження виконано без фінансової підтримки.

Етика та згода учасників / Ethics and Informed Consent
Не застосовується.

Дозволи на зображення / Image Permissions
Ілюстрації (іл. 1, 3–4, 6–11) – авторські навчальні матеріали та роботи учнів; репродукцію твору А. Матісса (іл. 5) та обкладинки підручників наведено з освітньою та науково-аналітичною метою як цитування.

Доступність даних / Data Availability
Не застосовується.

Використання Штучного Інтелекту / Use of Artificial Intelligence
Автори стверджують, що при створенні цієї статті вони не використовували технології штучного інтелекту для написання тексту. Зображення, згенеровані ШІ (іл. 6), є учнівськими роботами й наведені як об'єкт аналізу.

Конфлікт інтересів / Conflict of Interest
Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів щодо цього дослідження, включаючи фінансові, особисті, авторські чи будь-які інші, які могли б вплинути на дослідження, а також на результати, представлені в цій статті. Володимир Фомін є головним редактором журналу «Professional Art Education». Відповідно до редакційної політики журналу та настанов COPE щодо рукописів, поданих членами редакції, він не брав участі в редакційному розгляді рукопису, доборі рецензентів, рецензуванні та ухваленні рішення про публікацію; ці етапи здійснювали інші члени редакційної колегії незалежно від нього під час подвійного сліпого рецензування. Участь В. Фоміна в підготовці випуску обмежувалася технічною верстkою статті та випуску журналу.

Надійшла до редакції / Received: 09.09.2026
Прорецензовано / Peer-reviewed: 30.09.2026
Рекомендовано до публікації / Accepted for publication: 14.10.2026

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Александрова, О. (2022). *Варіантність і варіантна форма у музиці XX століття* [Монографія]. Факт.

Беземчук, Л., Біницька, К., Соколова, А., & Коханська, С. (2026). Методи «мистецького детективу» та «кроссенс» у професійній підготовці вчителів Нової української школи. *Наука і техніка сьогодні*, *5*(59), 1197–1211. **https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-5(59)-1197-1211**

Бугаєць, Н. А., Пінчук, О. І., & Гамівка, А. (2024). Конкурсна варіація як музично-хореографічна форма змагальних композицій європейських та латиноамериканських танців. *Professional Art Educa-*

tion, *5*(1), 15–25. **https://doi.org/10.34142/27091805.2024.5.01.02**

Гайдамака, О. В., & Лємешева, Н. А. (2022). *Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Генеза.

Заєць, В. (2019). Стиль музиканта-виконавця: діалектика і полілектика виконавської творчості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, (1), 313–316. **https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.167016**

Іванова, І., & Возіянова, О. (2020). Специфіка піаністичної трактовки теми «Їхав козак за Дунай» у варіаціях К. Вебера та його сучасників – Й. Гуммеля та Л. Бетховена. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, (19), 148–157. **https://doi.org/10.33287/222042**

Інновації та технології в сучасному мистецтві: навчально-методичний посібник. (2024). Твори. **https://doi.org/10.31652/978-617-558-178-0-1-209**

Кондратова, Л. Г., Федун, С. І., & Чорний, О. В. (2022). *Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Навчальна книга – Богдан.

Лі, Ц. (2026). Варіаційність у системі фортепіанної творчості: структурно-семантичний підхід. *Музичне мистецтво і культура*, (47). **https://doi.org/10.31723/2524-0447-2026-47-14**

Масол, Л. М. (2022). *Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Освіта.

Матійчин, І. (2025). Репрезентація художньо-педагогічних технологій у публікаціях журналу «Мистецтво та освіта». *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, (43), 117–127. **https://doi.org/10.30970/vpe.2025.43.13809**

Нова українська школа: засоби реалізації адаптаційного циклу навчання базової середньої освіти з мистецької освітньої галузі (В. В. Кондратова, Ред.). (2026). КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського».

НУШ у час змін: 5–6 класи. Мистецька освітня галузь (О. Комаровська, О. Гайдамака, Н. Лємешева, Л. Боднарюк, Г. Кізілова, Ю. Жданович, & Т. Строгаль, Авт.). (2026).

Пушкарьова, Т., Лянной, Ю., & Гриценко, О. (2024). Варіативний підручник у початковій школі: атрибути, функції, можливості. *Проблеми сучасного підручника*, (32), 227–234. **https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-227-234**

Ткач, А. В. (2013). Про співвідношення понять «варіант», «інваріант», «варіантність», «варіювання» у слов'янському мовознавстві. *Філологічні студії*, (9, ч. 2), 181–185.

Ходот, А. (2026). Психоестетичний підхід як методологічний орієнтир виконавської підготовки естрадного вокаліста. *Professional Art Education*, *7*(2), 199–206. **https://doi.org/10.34142/27091805.2026.7.02.20**

Черноіваненко, А. Д. (2018). Музично-інструментальна культура в системі музичного етосу. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, (2), 27–42. **https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.2018.153373**

Юрова, Т., & Мацевко, Т. (2026). Практичний досвід використання засобів культури і мистецтва в ігротерапевтичних технологіях психолого-педагогічної реабілітації дітей із зони бойових дій. *Professional Art Education*, *7*(2), 36–55. **https://doi.org/10.34142/27091805.2026.7.02.04**

REFERENCES

Aleksandrova, O. (2022). *Variantnist i variantna forma u muzytsi XX stolittia* [Variance and variant form in 20th-century music] [Monograph]. Fakt [in Ukrainian].

Bezemchuk, L., Binytska, K., Sokolova, A., & Kokhanska, S. (2026). Metody «mystetskoho detektyvu» ta «krossens» u profesiinii pidhotovtsi vchyteliv Novoi ukrainskoi shkoly [The "art detective" and "crossens" methods in the professional training of New Ukrainian School teachers]. *Nauka i tekhnika sohodni*, *5*(59), 1197–1211. **https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-5(59)-1197-1211** [in Ukrainian].

Bugaets, N. A., Pinchuk, O. I., & Hamivka, A. (2024). Konkursna variatsiia yak muzychno-khoreohrafichna forma zmahalnykh kompozytsii yevropeiskykh ta latynoamerykanskykh tantsiv [Competition variation as a musical and choreographic form of competitive compositions of European and Latin American dances]. *Professional Art Education*, *5*(1), 15–25. **https://doi.org/10.34142/27091805.2024.5.01.02** [in Ukrainian].

Chernoivanenko, A. D. (2018). Muzychno-instrumentalna kultura v systemi muzychnoho etosu [Musical-instrumental culture in the system of musical ethos]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Muzychne mystetstvo*, (2), 27–42. **https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.2018.153373**

[in Ukrainian].

Haidamaka, O. V., & Liemieshova, N. A. (2022). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Art: A textbook of the integrated course for grade 5 of general secondary education institutions]. Heneza [in Ukrainian].

Ivanova, I., & Voziianova, O. (2020). Spetsyfika pianistychnoi traktovky temy «Ikhav kozak za Dunai» u variatsiiakh K. Webera ta yoho suchasnykiv – Y. Hummelia ta L. Betkhovena [Specifics of the pianistic interpretation of the theme "A Cossack rode beyond the Danube" in the variations of C. Weber and his contemporaries J. Hummel and L. van Beethoven]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, (19), 148–157. **https://doi.org/10.33287/222042** [in Ukrainian].

Khodot, A. (2026). Psykhoestetychnyi pidkhid yak metodolohichnyi oriientyr vykonavskoi pidhotovky estradnoho vokalista [The psychoaesthetic approach as a methodological orientation in the performance training of popular music vocalists]. *Professional Art Education*, *7*(2), 199–206. **https://doi.org/10.34142/27091805.2026.7.02.20** [in Ukrainian].

Komarovska, O., Haidamaka, O., Liemieshova, N., Bodnariuk, L., Kizilova, H., Zhdanovych, Yu., & Stroghal, T. (2026). *NUSh u chas zmin: 5–6 klasy. Mystetska osvitnia haluz* [NUS in times of change: Grades 5–6. Arts education field] [in Ukrainian].

Kondratova, L. H., Fedun, S. I., & Chornyi, O. V. (2022). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Art: A textbook of the integrated course for grade 5 of general secondary education institutions]. Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

Kondratova, V. V. (Ed.). (2026). *Nova ukrainska shkola: zasoby realizatsii adaptatsiinoho tsyklu navchannia bazovoi serednoi osvity z mystetskoi osvitnoi haluzi* [New Ukrainian School: Means of implementing the adaptive cycle of basic secondary education in the arts field]. KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho» [in Ukrainian].

Li, Ts. (2026). Variatsiinist u systemi fortepiannoi tvorchosti: strukturno-semantychnyi pidkhid [Variation in the system of piano creativity: A structural-semantic approach]. *Muzychne mystetstvo i kultura*, (47). **https://doi.org/10.31723/2524-0447-2026-47-14** [in Ukrainian].

Masol, L. M. (2022). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Art: A textbook of the integrated course for grade 5 of general secondary education institutions]. Osvita [in Ukrainian].

Matiichyn, I. (2025). Reprezentatsiia khudozhno-pedahohichnykh tekhnolohii u publikatsiiakh zhurnalu «Mystetstvo ta osvita» [Representation of artistic and pedagogical technologies in papers published in the Art and Education journal]. *Visnyk of Lviv University. Series Pedagogics*, (43), 117–127. **https://doi.org/10.30970/vpe.2025.43.13809** [in Ukrainian].

Innovatsii ta tekhnolohii v suchasnomu mystetstvi [Innovations and technologies in contemporary art] [Teaching manual]. (2024). Tvory. **https://doi.org/10.31652/978-617-558-178-0-1-209** [in Ukrainian].

Pushkarova, T., Liannoi, Yu., & Hrytsenko, O. (2024). Variatyvnyi pidruchnyk u pochatkovii shkoli: atrybuty, funktsii, mozhlyvosti [Variant textbook in primary school: Attributes, functions, possibilities]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (32), 227–234. **https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-227-234** [in Ukrainian].

Tkach, A. V. (2013). Pro spivvidnoshennia poniat «variant», «invariant», «variantnist», «variiuvannia» u slovianskomu movoznavstvi [On the relationship of the concepts "variant", "invariant", "variance", "variation" in Slavic linguistics]. *Filolohichni studii*, (9, Pt. 2), 181–185 [in Ukrainian].

Yurova, T., & Matsevko, T. (2026). Praktychnyi dosvid vykorystannia zasobiv kultury i mystetstva v ihroterapevtychnykh tekhnolohiiakh psykholoho-pedahohichnoi reabilitatsii ditei iz zony boiovykh dii [Practical experience of using cultural and artistic means in play-therapy technologies of psychological and pedagogical rehabilitation of children from combat zones]. *Professional Art Education*, *7*(2), 36–55. **https://doi.org/10.34142/27091805.2026.7.02.04** [in Ukrainian].

Zaiets, V. (2019). Styl muzykanta-vykonavtsia: dialektyka i polilektyka vykonavskoi tvorchosti [The style of the performing musician: Dialectics and polylectics of performing creativity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, (1), 313–316. **https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.167016** [in Ukrainian].